

Лідія Тиміш

ОТЕЦЬ РОМАН ЛУКАНЬ – ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ ЦЕРКВИ

У статті на основі вивчення маловідомих біографічних даних о. Романа Луканя, показано становлення молодого науковця. Вчений плідно працював у галузі історико-церковної бібліографії і написав ряд статей, присвячених історії української Церкви, зокрема василіанського чернецтва.

Ключові слова: історико-церковні дослідження, історія василіанського чернецтва, журнал “Записки Чину святого Василія Великого”.

Маючи сьогодні можливість ознайомитися з працями історико-церковної проблематики, зокрема греко-католицької, науковці не можуть оминати ім'я о. Романа Луканя, ченця-василіанина, який, проживши недовге життя, залишив великий спадок досліджень бібліографії історії Церкви, історії василіанського чернецтва, історичного краєзнавства та ін.

У цій статті маємо намір подати деякі здебільшого невідомі факти біографії вченого, які відкривають завісу на процес становлення молодого історика, мотивацію і спрямованість його науково-історичних уподобань.

У дослідженні використані раніше не публіковані матеріали біографічного характеру Центрального державного історичного архіву України у м. Львові, що містяться у фонді Луканя Степана-Романа (ф. 364): листування, посвідчення, дипломи, квитки членства в організаціях тощо; реконструювати етапи життєдіяльності вченого допомогли спогади о. М. Ваврика про його наукову та видавничу роботу, а також інформація надрукованого У. Кришталович листування редакторів “Записок Чину святого Василія Великого”.

Степан Лукань народився 17 вересня 1907 року у с. Старуня (за тодішнім адміністративним поділом – Богородчанської гміни на Станіславщині) у родині Дмитра і Марії Луканів. Крім Степана (він був найстаршим) у сім'ї було ще 10 дітей¹.

Малий Лукань змалку відчув тяжіння до знань. Особливо вабила його сільська читальня “Просвіти”, про яку він згодом написав спеціальне дослідження. У читальні Степан міг почерпнути деякі відомості з літератури й історії. Однак наразі невідомо, де хлопець навчився читати, хто був його першим наставником, який вплинув на його світогляд і життєву орієнтацію. Невдовзі допитливий Степан, прагнучи знати більше, змушений був залишити рідне село, де, як він сам писав, “не розуміють значення просвіти, науки, знання, а тільки корчми”².

У 1917 році Лукань поступив на навчання у Станіславську гімназію. Здібності хлопця до літературно-дослідницької творчості помітив наставник класу – професор Юліан Чайківський³. За його порадою 12-річний Лукань почав висилати свої загадки у редакцію “Світу Дитини”⁴. У 1922 році він написав свій перший історичний роздум, проіннятий щирим уболіванням за долю України: “Перед московським заїздом”⁵. Рукопис цього твору Лукань вислав у редакцію “Світу Дитини”. Редактор цього видання похвалив Степана за цікаві думки, однак не опублікував твір, мотивуючи свою відмову специфічною тематикою журналу.

З того ж року Степан Лукань пише дописи у львівський журнал “Наш Приятель”, редактором якого був о. Й.Маркевич. Отець-редактор, чернець Чину святого Василія Великого на довгі роки став приятелем Степана. Між о. Маркевичем і Луканем велося особисте листування, у якому досвідчений редактор дав перші поради видавничої і публіцистичної справи молодому дописувачеві. Лукань вислав у редакцію свої вірші, відомості про рідне село. Заохочуючи Степана до літературної творчості, Й.Маркевич писав у листі до нього від 21 жовтня 1923 року: “Ти, Стефку, можеш стати таким оборонцем правди і борцем за правду, хай твої літа минають серед вищих стремлінь і совісної праці”⁶. У іншому листі до Луканя Маркевич радив висилати свої твори у редакцію “Поступу”, часопису студентської католицької молоді, яким керував у 1921 – 1924 рр. о. Йосафат Скрутень⁷. Лукань послухався його поради, яка стала для нього долею, бо поєднала двох визначних українських істориків у їхній праці над історією Церкви.

У 1924 році стався випадок, який не міг не підштовхнути Луканя до історично-церковних досліджень. Станіславська гімназія стала міні-ареною, на якій зішлись у двобої конфесійні погляди тогочасного галицького суспільства. У листі від 19 грудня 1924 року Лукань писав Й.Маркевичу, що у їхній “гімназії сотворилося два табори. Одні признають святым і вірять у Йосафата Кунцевича”, а другі називають його “ренегатом”. Боротьба у гімназії точилася навколо питання про значення Йосафата для Церкви й України. Лукань припускав, що протистояння виникло внаслідок ворожої агітації проти українського святого, яка “походить або від поляків (польська політика Льва Сапіги), – або від москалів (від царських прислужників)”⁸. Свої думки з приводу святкування ювілею Йосафата Кунцевича Лукань вислав у 1925 році у “Поступ”⁹. Трохи пізніше він присвятив святому Йосафату кілька статей, які так і не були надруковані¹⁰.

Водночас, Лукань пише дописи в інші газети і журнали, переважно львівські. Він висилає в “Український Пласт” статтю про станіславських

пластунів, про власну участь у цій організації, листується з редактором цього часопису О.Левицьким; дописує до “Молодої України” (“Лист з описом торжества з нагоди приїзду Апостольського візитатора”); у редакцію “Нового Часу” Лукань вислав свою статтю “Історію читальні “Просвіти” у с. Старуні з 1870 року”; переписувався з редактором богословського журналу “Місіонар” о.П.Філясом; пише листи до редакції газети “Діло”¹¹.

Незважаючи на участь у Пласті, активну кореспондентську роботу у багатьох газетах і журналах, молодого Луканя не вабила світська кар’єра. У листі 1924 р. до настоятеля василіанського монастиря у Крехові він писав: “Вже змалку любив я духовний стан. Тепер чую до нього покликання. За радію і вказівками мого катехита о. д-ра Фіголя, бажаю вступити до монастиря отців Василіан у Крехові та під прапором Христа боротися о його найвищі ідеали, а насамперед о правду, мир, свободу, як у своєму серці, так і серед широких мас нашого, на жаль, поневоленого українського народу”¹².

У 1926 році Лукань вступив новиком у Крехівський монастир. До родичів написав, що почуває себе щасливим від того, що покидає світ “з усіма його повадами та спокусами, з усім його моральним упадком”. Своєю матір він заспокоював, що з Божою поміччю все подолає. Написав листа і шкільним товаришам, описавши порядок у монастирі і висловивши радість від того, що перебуває серед монахів-ченців, яким святий отець Василій Великий подав закон – ціну любові¹³.

У 1928 році Степан Лукань був призваний до польської армії (про що свідчить військовий квиток, виданий на його ім’я, та інші документи армійської служби¹⁴), у якій, очевидно, пробув рік.

У 1933 році Лукань, взявши собі духовне ім’я Роман, одержав архієрейське благословення від єпископа Перемиського, Самбірського і Сяноцького о. Йосафата Коциловського. Грамотою від 15 серпня 1933 року о. Роман Лукань отримав священницькі повноваження¹⁵.

Світські заняття Степана допомагали о. Роману у його чернечій праці. Пластунська організованість, любов до праці, витримка сприяли його адаптуванню у монастирі. Богослужбні ідеали й душпастирство відтепер займали перші місця у ієрархії життєвих цінностей о. Луканя. Однак ще дитячі уподобання – інтерес до історії рідного краю, народу, Церкви – не полишали його також.

Навчаючись у василіанському лицейі Лаврівського монастиря у 1927 – 1928 рр. та одночасно працюючи помічником бібліотекаря монастирської книгозбірні, о. Роман Лукань звернув увагу на багату збірку рукописів та

стародруків. Це стало поштовхом до наукових досліджень о. Романа¹⁶, який на сторінках новозаснованого «Літопису Бойківщини» у 1931 р. видав статтю «Василіанська друкарня в Заплатинських Угерцях».

З 1929 по 1934 рр. о. Лукань навчався у василіанському інституті спочатку у Добромилі, потім у Кристинополі. У його посвідченні про закінчення освіти, виданому ректором о. Віталієм Градюком 10 липня 1934 р. у Кристинополі, наголошується, що о. Роман пройшов курс філософії та «scientiarum historicarum», тобто історії¹⁷. Ймовірно, що його вчив філософію давній знайомий о. Й. Скрутень (з 1924 року – редактор наукового богословського журналу “Записки Чину святого Василія Великого” (ЗЧСВВ))¹⁸.

Обох істориків, досвідченого о. Скрутеня і початківця о. Луканя, ще більш зблизила джерелознавча робота над монастирськими архівними документами. У 1930 році о. Роман продовжив почату раніше роботу о. Йосафата над інвентарними описами рукописів василіанських монастирів у Добромилі, Лаврові і Львові за 1694 – 1829 рр.¹⁹

Перебуваючи у згаданих містах, а також у Дрогобичі, Варшаві, Перемишлі, Тереховлі, Жовкві та багатьох інших, о. Лукань цікавився і їхньою світською історією. Зокрема, він зібрав матеріали до статті “Дрогобицькі українці у краківському університеті в XV і XVI ст.” та бібліографію публікацій і виписки до історії м. Дрогобича²⁰.

Однак, все ж о. Роман Лукань приділяв найбільше свого часу дослідженням історії Церкви та монастирів. Він збирав матеріали, складав бібліографії до статей з церковно-історичної проблематики: про діяльність василіанських шкіл у Галичині у XIII–XIX ст.; до історії василіанської друкарні у м. Почаєві; матеріали до історії Церкви, виписки про обряди, церковні співи, релігійні календарі за 1898–1932 рр.; бібліографії публікацій до історії виникнення та діяльності української християнської Церкви IX–XIX ст., до історії Унії в Україні, до історії чернечих орденів²¹. Деякі з них були опубліковані: “Василіанські Монастирі в Станиславській єпархії”²², “Рутківська бібліографія за рр. 1936 – 8”²³. Весь архівний матеріал і літературу до нього о. Роман мав намір помістити у майбутній “Василіанській енциклопедії”, яка так і не вийшла у світ.

Складені о. Луканем бібліографії з різних церковно-історичних проблем допомагали йому у власній праці у жовківській василіанській бібліотеці, де він був бібліотекарем²⁴.

Водночас о. Роман Лукань допомагав о. Скрутеню у редагуванні “Записок ЧСВВ”. Редакторська і наукова робота о. Романа дозволила йому співпрацювати з видатними українськими істориками В.Заїкіним, о.Т.Ко-

струбою, І.Крип'якевичем, К.Студинським, В.Толочком і іншими, які друкувалися у ЗЧСВВ. Згодом він підготував до видання у цьому збірнику свої матеріали: “Причинки до історії бучацьких шкіл” та статтю у співавторстві з Іваном Филипчаком “Окружна Головна Школа в Лаврові 1788/89 – 1910/1911”²⁵. Але публікації цих статей затримувалися через ремонт друкарні василіанського монастиря у Жовкві, де друкувалися “Записки”²⁶.

З початком Другої Світової війни видавати уже згаданий збірник стало ще важче. Більшовицьке вторгнення у Галичину, німецька окупаційна влада й інші лихоліття, які принесла з собою війна, унеможливили заняття історичними дослідженнями і видавничою справою. Отець Й.Скрутень змушений був виїхати за кордон. Отець Р.Лукань залишився, щоб робити неможливе.

У 1941 році невтомному о. Роману вдалося реконструювати невеличке число примірників п'ятого тому ЗЧСВВ і випустити їх з додрукованою обкладинкою, на якій була дата випуску збірника – 1932 – 1941 рр. У ньому він подав докладний зміст двох збірників “Записок”, видавництво яких затримувалося через ремонт жовківської друкарні²⁷.

За виданням збірника спостерігав з-за кордону о. Йосафат. З цього приводу засновник ЗЧСВВ дуже переживав: “Поперечитував я всі Ваші статті і сердечно Вам з того приводу гратуюю. Бачу, що Ви, о. Романе, тепер там великий потентат пера. Щасти Вам, Боже! Тільки в одному просив би я Вас – бути більше осторожним і не фальшувати історії. Маю на думці “Записки ЧСВВ”, їх повстання, розвій, видавання тощо”²⁸.

Отець Лукань добре розумів важливість тієї справи, яку робив. З початком війни він зазнав переслідування з боку більшовицько-радянської влади, утиски німецького окупаційного режиму. Однак йому весь той час щастило виконувати свої пастирські обов'язки у церкві св. Онуфрія у Львові і працювати бібліотекарем²⁹ у василіанському монастирі, який у 1940 році був філією інституту історії Академії Наук УРСР³⁰. З 1941 по 1943 р. Лукань й надалі працював бібліотекарем і редактором “Записок ЧСВВ” у тому ж монастирі³¹.

В останні роки життя Лукань співпрацював з видавництвом газети “Нова Зоря”, став дійсним членом Спілки Українських Письменників у Львові, дійсним членом Спілки Праці Українських Журналістів у Львові³².

28 листопада 1943 року життя Степана-Романа Луканя трагічно обірвалося. Він загинув на 36-му році життя, потрапивши під колеса німецького військового автомобіля³³.

1. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАЛ). – Ф.364, Лукань Степан-Роман, священник. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.1.
2. Там само. – Спр.2. – Арк.30.
3. Там само. – Оп.1. – Спр.2. – Арк.2. За іншими даними – 1919 р. вступу С.Луканя у гімназію. Див.: ЦДІАЛ. – Ф.364. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.12.
4. Там само. – Спр.2. – Арк.2.
5. Там само. – Арк.3 – 4.
6. Там само. – Арк.45.
7. Назарко Ір. І., ЧСВВ. Мої спомини про о. Й.Скрутня, ЧСВВ (1894 – 1951). З нагоди 50-ліття появи «Записок ЧСВВ». // Записки Чину святого Василя Великого (ЗЧСВВ). – Том IX (XV). – Вип.1 – 4. – Рим, 1974. – С.294.
8. ЦДІАЛ. – Ф.364. – Оп.1. – Спр.2. – Арк.79.
9. Там само. – Арк.83.
10. Там само. – Спр.65. – Арк.1.
11. Там само. – Спр.2. – Арк.5 – 122.
12. Там само. – Арк.61 – 62.
13. Там само. – Арк.133 – 137.
14. Там само. – Спр.1. – Арк.2.
15. Там само. – Арк.11.
16. Ваврик М., ЧСВВ. О. Роман Лукань ЧСВВ, як історик і бібліофіл (1907 - 1943). // ЗЧСВВ. – Серія II. Секція II. – Том II (VIII). – Вип.3-4. – Рим, 1956. – С.459.
17. ЦДІАЛ. – Ф.364. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.12.
18. Назарко Ір. І., ЧСВВ. Мої спомини про о. Й.Скрутня, ЧСВВ (1894-1951). – С.293. У вказаній статті згадується, що 1926 р. о. Й.Скрутень викладав філософію у Кристинопільському інституті. Ми зробили припущення, що й у 1928 р. він міг ще там працювати.
19. Кришталович У. Листи Івана Йосафата Скрутеня до Романа Луканя. // Україна модерна. – Число 1. – Львів, 1996. – С.176.
20. ЦДІАЛ. – Ф.364. – Оп.1. – Спр.21. – Арк.44.
21. Кришталович У. Листи Івана Йосафата Скрутеня до Романа Луканя. – С.176.
22. Лукань Р. Василіанські Монастирі в Станіславській єпархії // Нова Зоря. – Львів, 1935. – Ч. 31,35,37.
23. Лукань Р. Рутківська бібліографія за рр. 1936 – 8 // Нова Зоря. – Львів, 1938. – Ч. 1 – 43.
24. ЦДІАЛ. – Ф.364. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.18.
25. Лукань Р., ЧСВВ. Список книжок видавництва ЧСВВ в Жовкві. // ЗЧСВВ. – Т.ХІ/ V. – Вип.1 – 4. – Рим, 1967. – С.409.
26. Ваврик М., ЧСВВ. До постановня першої серії «Записок» Чину св. Василя Великого. (1924-1948). // ЗЧСВВ. – Том IX (XV). – Вип.1 – 4. – Рим, 1974. – С.15 – 16.
27. Там само.
28. Кришталович У. Листи Івана Йосафата Скрутеня до Романа Луканя. – С.181.
29. ЦДІАЛ. – Ф.364. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.14.
30. Назарко Ір. І., ЧСВВ. Мої спомини про о. Й.Скрутня, ЧСВВ (1894-1951). – С.294.
31. ЦДІАЛ. – Ф.364. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.25.
32. Там само. – Арк.24 – 26.

33. Ваврик М., ЧСВВ. О. Роман Лукань ЧСВВ як історик і бібліофіл (1907 – 1943). – С. 459.

SUMMARY**Lidija Tymish****PASTOR ROMAN LUKAN – IS AN EXPLORER OF CHURCH HISTORY**

In this article are studied little known dictates of Roman Lukan, which influenced on the situation process of young scientist. Scientist fruitfully worked in branch of historical-church bibliography and wrote the number of articles, devoted to the history of Church in Ukraine and Basilian monasteries.

Keywords: historical-church investigations, history of Basilian monasteries, magazine "Notes of St. Basil's Rank".

Галина Гриник

ЄВРЕЇ У КРИСТИНОПОЛІ

Стаття є спробою розширеного історичного дослідження життя єврейської громади у м. Кристинополі (тепер м. Червоноград Львівської області).

Ключові слова: Червоноград, Кристинопіль, євреї, Меїр Крістіанполер, Яків Ейхенбаум, Шалом Кранц.

Історія кристинопільських євреїв є унікальною. Життя цього народу у місті повторило історію міста Кристинополя в цілому. Історія міста припинилася у 1951 році, коли частина території Польщі, де воно знаходилось, відійшла до СРСР і стала частиною радянської України, а місто перейменували у Червоноград. Єврейське населення залишило цю територію ще десяток років до того – на початку Другої світової війни.

Невідомо, коли євреї появились у Кристинополі, але ймовірно, що вони були від початків існування міста – з 1692 р. Його засновником був Фелікс Казимир Потоцький, воєвода Краківський та польський коронний гетьман. Найбільший розквіт містечка припав на час правління його внука, Київського воєводи Францішка Салезія Потоцького, а саме з 1724 по 1772 роки. Згідно тарифу з 1765 року у місті разом із парафіями нараховувалось 759 євреїв¹. У 1789 році існувала німецько-єврейська школа. В цей час жили у Кристинополі і визначні особистості усього єврейського народу. «Відомою є династія равинів Крістіанполерів, засновник якої Меїр (1740-1815) якийсь час був рабином у Кристинополі і взяв собі прізвище від назви міста. В історії єврейського народу Меїр Крістіанполер залишився як автор базованого на «Талмуді» роману *Yad ha-Me'ir*, в історії міста – як